

חג הפסח

יציאת מצרים - יציאה מתאות החומר המביא לידי אמונה בה'

א

עומדים כעת באמצע ימי הפסח. שהם זמן מסוגל ביותר להתחזק בענייני אמונה. שהלא האמונה שלנו אינה מבוססת על בריאת העולם משום שאנו לא ראינו את זה, אלא יש לנו מסורת מאבותינו שראו את הניסים הגדולים שהיו ביציאת מצרים והעבירו הלאה את מסורת האמונה מדור לדור עד היום.

ולכן הימים הללו מסוגלים ביותר, ויש בהם כח רוחני מיוחד להתחזק בהם בענייני אמונה, שכאמור, יסוד אמונתנו הוא ביציאת מצרים. ואולם, כאשר מתבוננים בתהליך של יציאת מצרים, מהו בדיוק השלב שבו נהפכו כלל ישראל למאמינים, מתעוררת כאן תמיהה גדולה, שהרי כלל ישראל ודאי האמינו בה' כבר בעת יציאת מצרים בתחילת ימי הפסח, והפסוק אף משבח אותם על שיצאו למדבר - "כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה". אך הנה, בפסוק בפרשת בשלח לאחר שטבעו המצרים בים נאמר "וירא ישראל את ה' הגדולה אשר עשה ה' במצרים ויראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו" ונראה מן הפסוק הזה שרק לאחר קריעת ים סוף כשראו את הניסים הגדולים שבקריעת הים החלו להאמין בה', ודבר זה טעון ביאור מדוע כתוב שהגיעו לידי אמונה רק בקריעת הים בעוד שודאי האמינו גם בעת יציאת מצרים.

ואמנם, הביאור הוא שקיימים דרגות שונות באמונה, וביציאת מצרים הגיעו לדרגה מסוימת באמונה, ולאחמ"כ בקריעת הים השיגו מעלה נוספת באמונה.

ב

ובכדי לבאר את הדברים נקדים לבאר מהו התוכן הפנימי של האומה 'מצרים', ועוד יבואר על אותו הדרך מהו עומק השעבוד של כלל ישראל למצרים:

המלבי"ם בפרשת וישלח, בענין שרו של עשו שלחם עם יעקב כותב, שכשם שיש באדם הפרטי יצה"ר ויצ"ט, כך גם בעולם הכללי יש את היצה"ר הכללי של העולם וכן היצ"ט של כלל העולם. היצה"ר הכללי של העולם, אומר המלבי"ם שהוא שרו של עשו, וכנגדו עומד כח הטוב - כח הקדושה - כלל ישראל.

והנה קיימים בעולם שתי אומות שהם ראשי הגויים. על עמלק נאמר "ראשית גויים עמלק" (במדבר כד, כ), וכן מצרים הוא ראשית גויים (עי' היטב פחד יצחק מאמר כ"ד אות א), והיינו ששניהם הם ראשי טומאת הגויים. אמנם ודאי הוא, שלשני האומות הללו ישנם מאפיינים שונים בתוך כוח הרע של העולם, ויש לברר מהו החילוק שבין מצרים לעמלק, מהו כוחו המיוחד של כל אחד מהם.

הנה מרן הגר"ס זי"ע מביא ב'איגרת המוסר' ב' שיטות מהם יצר הרע ויצר הטוב. השיטה האחת היא שיצר הטוב הוא כח הקדושה המושך את האדם לעניינים שבקדושה. והיצה"ר הוא כח הטומאה, שגורם לאדם לעבור עבירות גם אם אין בהם שום הנאה, אלא רק מצד עצם הטומאה שבעבירה. והשיטה השניה היא שהיצה"ט הוא הכוח השכלי ששוקל בשכל ישר מה טוב ומה לא, מה צריך לעשות ואחרי אלו דברים לא ראוי להיגרר, ואילו היצר הרע מושך את האדם להיגרר אחרי מה שנראה טוב ונחמד לפי שעה, ועי"ז האדם נמשך לתאוות החומר, הנראות כדבר ערב. ומסכם הגר"ס בסוף דבריו, ששתי השיטות הללו נכונות, היצר הטוב מורכב גם מכח הקדושה וגם מכוח השכל, ולעומת זאת היצה"ר מורכב גם מכוח הטומאה וגם מכח התאוה לחומריות, עיי"ש בדבריו.

וכפי שראינו בדברי המלבי"ם, יש את הכח הפרטי של היצ"ט והיצה"ר בכל אדם, ובמקביל לזה יש יצ"ט ויצה"ר כללי של העולם. ועל כן, כאשר נבוא להבין מהם הכוחות של היצרים הכלליים בעולם הגדול, נוכל ללמוד זאת מן הכוח של היצה"ר באדם הפרטי, שהלא הם מקבילים זה לזה.

ונמצא לפי"ז שקיימים בעולם הכללי שתי כוחות של יצר הרע, כח הטומאה וכוח התאוה לחומריות, במקביל לכוחות הקיימים באדם הפרטי.

והנה, הלא ידוע שעמלק הוא שורש הרע, ומצרים הוא שורש החמירות, שהמצרים הם שטופי זימה. ונמצא לפי"ז שהיצה"ר הכללי של העולם הוא הכוח של עמלק והכוח של מצרים, מצרים הוא הכוח החומרי ועמלק הוא כח הרע שהם שתי חלקי היצה"ר, אש על כן מוגדרים הם מצרים ועמלק "ראשית גויים".

ולאור הדברים הללו נוכל להבין מה היה עומק פנימיות השעבוד למצרים. הרי הכוח של מצרים הוא כח התאוה לחומר, ועל כן העבדות למצרים טומנת בפנימיותה את העבדות לחומריות, שמעבר לשעבוד החיצוני שהשתעבדו בגופם לעבודת הפרך שבמצרים, היה ג"כ שיעבוד פנימי שכלל ישראל היו משועבדים לחומר.

כעת נראה כי הדרך להגיע לידי אמונה בה' היא ע"י שמשחררים משעבוד התאוה לחומר - מהשעבוד למצרים. ידועים ומפורסמים הם דבריו של הגאון ר' אלחנן וסרמן הי"ד בספרו 'קובץ מאמרים', שמביא את דברי הרמב"ם בסה"מ שמנה את מצות האמונה למצוה הראשונה, ומק' ר' אלחנן, כיצד ניתן לצוות אדם שיאמין בה', והלא מצות האמונה אינה כחובת האיברים שניתן לצוות אדם לעשות פעולה מסוימת, אלא זו מצוה שבלב, ואם אדם מאמין בה' הלא אין צורך לצוותו על האמונה. ואילו אם אינו מאמין, כיצד ניתן לצוות עליו להאמין בלב והרי הוא לא מאמין, ועוד הק' שם מספר קושיות, עיי"ש.

ומבאר ר' אלחנן, שהאמונה היא בעצם דבר פשוט ומוכרח לכל בר דעת. אלא שהרי "השחד יעור עיני חכמים", שהרצון שבלבו של האדם מעורר את עיניו וגורם לו שלא יראה את האמת גם אם היא פשוטה ומוכרחת. וכאשר אדם נמשך אחר תאוותיו אינו מאמין משום שהרצון התאוני מעורר את עיניו ולא נותן לו להכיר באמת הפשוטה. וכאן באה התורה ומצווה את האדם שיעבוד על תאוותיו באופן שכבר לא יהיה משוחד, וממילא יאמין בה', עיי"ש באריכות וביתר ביאור.

ונבאר את אותו היסוד בדרך שונה: מצות האמונה אינה מסתכמת רק בידיעה שהקב"ה ברא את העולם וכו', אלא שבנוסף לידיעה הזו עלינו להפנים שהקב"ה הוא 'אלוקינו' וכלשון הפסוק "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", כך מבואר בספר החינוך וברמב"ם בתחילת הל' יסודי התורה (א, ו).

וביאור הענין שה' הוא אלוקינו - שנקבל על עצמנו עול מלכות שמים, שנקבל עלינו את מלכותו ונעשה כל מה שמצוה אותנו. ואולם, אדם שהוא עבד לחומר אינו מקבל על עצמו עול מלכות שמים שהרי ה'מלך' שלו - שמכוון את כל הנהגתו - הוא החמריות (והרי גם היצה"ר נקרא 'מלך זקן וכסיל', שהוא מולך על האדם), וככל שהוא נמשך ומשתעבד יותר לחומר, כך לעומת זה הוא יוצא עוד ועוד מהשעבוד להקב"ה ונהפך להיות עבד לחומר, וזהו הציווי להיות עבדים להקב"ה בלבד, וכפי שדרשו "עבדי הם - ולא עבדים לעבדים". זה מה שקרה לכלל ישראל שהיו משועבדים למצרים החמרית והיו עבדים לחמריות, עד שנמנע מהם להשיג את האמונה בה'.

(עמלק לעומת זאת התנגד לקבלת התורה, שכפי שביארנו, עמלק הוא כח הרע והתורה היא כח הטוב - "כי לקח טוב נתתי לכם תורת אל תעזבו" והיתה התנגדות בין הכוחות של רע לטוב. אולם ההתנגדות של מצרים לא היתה בין רע לטוב, אלא התנגדות החומריות לרוחניות).

והעולה מכל זה, שרק ע"י שכלל ישראל יצאו ממצרים, הם יכלו להשיג את האמונה בה' משום שיציאת מצרים כללה גם את היציאה מהשעבוד לחומר, ורק לכשהתנתקו משעבוד זה היה באפשרותם לקבל על עצמם עול מלכות שמים. והנה, לאחר שכלל ישראל יוצאים ממצרים, פרעה רודף אחריהם במטרה להחזירם. עובדה זו מלמדת אותנו כי השעבוד למצרים עדיין לא נגמר, אלא שהיה למצרים שעבוד מסוים נוסף על כלל ישראל שמחמת שליטה זו נתנו למצרים כח מן השמים להמשיך ולרדוף אחריהם.

וביאור הענין הוא, שהלא למצרים היה כח מיוחד לשעבד את כלל ישראל, וזוהי 'גלות מצרים', כלומר שלמצרים הייתה עליונות מסוימת על שאר האומות שניתן להם באופן מיוחד כח לשעבד אותנו. אולם בנוסף לשעבוד הזה, הלא יש שעבוד כללי של כלל ישראל לאומות - 'שעבוד מלכויות'. ואמנם המצרים כבר לא יכלו לשעבד את כלל ישראל בתור 'עבדים למצרים', אךן עדיין הייתה להם את השעבוד מלכויות' הרגיל, שגם זוהי שליטה מסוימת על כלל ישראל, שליטה של כלל האומות ובתוכם גם האומה מצרים. ולכן, הגם שכלל ישראל כבר יצאו מהשעבוד המיוחד למצרים, ואכן השיגו בזה חלק מן האמונה, אולם לא היתה זו אמונה מושלמת, משום שהמצרים עדיין שלטו בהם ברמה מסוימת. ורק לאחר שטבעו המצרים בים היתה כאן יציאה **מוחלטת** מהשעבוד למצרים, שכעת פקע ממצרים גם הכוח של שעבוד מלכויות הכללי, ואז השיגו כלל ישראל את האמונה באופן מושלם.

ובזה מבואר היטב מה שהקשינו בתחילת הדברים, האם כלל ישראל השיגו את האמונה ביציאת מצרים, וביארנו שהשגת האמונה הייתה בשני שלבים ומשום, שאמנם ביציאת מצרים כלל ישראל כבר נהפכו למאמינים משום שיצאו מהעבודות הגמורה לחומר, אמנם עדיין נשארו משועבדים לחומר במידה מסוימת ולא יכלו להשיג את האמונה לגמרי, וזו כונת הפסוק "וירא ישראל את ה' ששקעת פקע ממצרים גם הכוח של שעבוד מלכויות הכללי, ואז השיגו כלל ישראל את האמונה באופן מושלם.

הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו", שבקריעת ים סוף השיגו את השלמות של האמונה בה', שכעת יצאו לגמרי מהשעבוד למצרים.

ד.

ונרחיב יותר ביסוד של יציאת מצרים - יציאה מן החמריות, ונראה היכן זה נוגע לנו במהלך החיים: הרמח"ל במסילת ישרים פרק ו' מאריך לבאר את מידת הזריזות והעצלנות, ובתוך דבריו שם כותב **'ותראה כי טבע האדם כבד מאד כי עפריות החומריות גס על כן לא יחפוץ האדם בטורח ומלאכה ומי שרוצה לזכות לעבודת הבורא יתברך צריך שיתגבר נגד טבעו עצמו ויתגבר ויזדרז שאם הוא מניח עצמו ביד כבודו ודאי הוא שלא יצליח'**, ומבואר בדבריו שהסיבה לעצלנות של האדם היא בגלל שהאדם הוא חמרי, והחומריות מושכת אותו לכבודות ועצלנות.

ועוד כותב המסילת ישרים בפרק ט' 'הנה מפסידי הזריזות הם הם מגדילי העצלה והגדול שכולם הוא בקשת המנוחה הגופית בתשלום כל תנאיהם כי הנה אדם כזה ודאי שתכבד עליו העבודה לפני בוראו כובד גדול כי מי שירצה לאכול אכילותיו בכל הישוב והמנוחה ולישון שנתו בלא טורח וימאן ללכת אם לא לאטו וכיוצא בדברים אלה, הנה יקשה עליו להשכים לבתי כנסיות בבקר או לקצר בסעודתו מפני תפילת המנוחה בין הערבים או לצאת לדבר מצוה אם לא יהיה העת ברור כל שכן למהר עצמו לדבר מצוה או לתלמוד תורה ומי שמרגיל עצמו למנהגות האלה איננו אדון בעצמו לעשות הפך זה כשירצה כי כבר נאסר במאסר ההרגל

הנעשה טבע שני'. מבואר בזה שהעצלות הבאה מצד החומריות של האדם הופכת להיות ה'אדון' שלו, שנמכר ביד עצלותו עד שהוא בגדר עבד לחומר, וכפשוטו.

ובהמשך הדברים מבאר המסילת ישרים כיצד לצאת מן השעבוד לעצלות החומר: **'ואמנם צריך שידע האדם כי לא למנוחה הוא בעולם הזה אלא לעמל וטורח ולא ינהג בעצמו אלא מנהג הפועלים העושים מלאכה אצל משכיריהם... וכדרך יוצאי הצבא במערכותיהם אשר אכילתם בחיפזון ושנתם עראי ועומדים תמיד מוכנים לעת קרב... וכשירגיל עצמו על זה הדרך ימצא העבודה קלה עליו ודאי כיון שלא יחסר בעצמו ההזמנה וההכנה אליה'.**

המסילת ישרים מבאר שהדרך להגיע לזריזות בעבודת ה' היא ע"י שמכירים היטב בחובה לעבוד את ה' ושעלינו לטרוח בכך בכל מאודנו, שהכרה זו תגרום לנו להתחזק בעבודת ה' ולגבור על העצלות, משום שכאשר אדם מכיר בערך ובחובה של מה שעושה הוא מזדרז לעשות זאת מחשש פן יפסיד את הדבר, או גם מעצם זה שרוצה מאד לקיים את הדבר.

ה

ונבאר את הדברים בצורה הנוגעת לעניינינו: כשנתבונן מעט באורח החיים שלנו, נגלה שאנחנו חיים בצורה מאד חיצונית. כאשר אדם מתפלל או לומד או מקיים מצוה וכו', יש דבר מסוים המניע אותו לעשות זאת. ואמנם אנו רואים את עצמנו במבט חיובי של עבדי ה' ונדמה לנו שאנו מקיימים מצוות אך ורק מחמת הרצון לעבוד את השם, אולם האמת היא שהמניע שלנו הוא מניע חיצוני. אנחנו מתפללים ולומדים וכו' לא מחמת הכרה אמיתית בערך העליון של לימוד התורה, אלא משום שכך עושים כולם, או בכדי להיות מוערכים בחברה, או סתם בגלל שהתרגלנו לכך, וכן התפילה שלנו נובעת בעיקר מהסיבות החיצוניות הללו, אנחנו לא מתפללים מכח ההכרה שצריכים לעבוד את הקב"ה אלא חלק גדול מהרצון להתפלל נובע מהמחשבה 'מה יאמרו עלינו', או מחמת ההרגל שהורגלנו אליו.

חיים אלו אינם מוגדרים כעבודת ה' אמיתית. עבודת ה' אמיתית הינה כאשר המניע שלנו הוא מניע פנימי, אנחנו מכירים בערך התורה והמצוות ויודעים שזו התכלית בחיים, עובדים את ה' בלי להתייחס לכל מה שקורה בחוץ, אבל המציאות היא שאנו רחוקים מחיים כאלו.

וכאשר חיים רק עם מניעים חיצוניים אז האמת היא שאנו לא עובדים לה', אלא כל מה שמקיימים מצות ואפילו בזריזות הוא חיצוני בלבד. הנה כאשר לא יהיה לנו דחף חיצוני נגלה עד כמה אנו שקועים בתוך העצלות והחמירות.

וליסוד הזה יש קשר אמיץ עם יציאת מצרים על הדרך שביארנו עד עתה. שהנה דרשו חז"ל **'ושמרתם את המצות - ר' יאשיה אומר אל תקרא כן אלא ושמרתם את המצות כדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצוה אלא אם באה מצוה לידך עשה אותה מיד'** (לשון המכילתא שמות יב, יז), ומבואר שהאופן להכין את המצה הוא דוקא ע"י הזריזות - 'כשם שאין מחמיצין את המצה'. ולפי דרכנו מבואר כאן באופן נפלא שהיסוד של המצה הוא הזריזות, היפך החמירות,

וכמו"כ הלא יציאת מצרים היתה בחיפזון שזה ההפך הגמור של החמירות. א"כ היסוד של פסח, מה שהיה ביציאת מצרים הוא לצאת מן החמירות ולהגיע לידי הזריזות בעבודת ה', וכשיוצאים מן החמירות ניתן לקבל עול מלכות שמים ולעבוד את ה' כראוי שזו התכלית של יציאת מצרים. באופן שהאמונה בה' וכן הזריזות - שאת שתיהן מצאנו באופן בולט ביציאת מצרים - הם בעצם שתי צדדים של מטבע אחת.

ולדבר זה עלינו להתעורר כעת בחג הפסח, כפי שראינו בדברי המסילת ישרים, שיש להכיר בחובה של עבודת ה' ומכח הכרה זו לצאת מן השעבוד לחומר ולהזדרז בעבודת ה', שרק ההכרה בחובת העבודה תשנה אותנו באמת בתוך הפנמיות שלנו שלא נהיה עבדי החומר אלא עבדי ה', אך כל עוד הפנמיות אינה מתוקנת ומעשינו הם חיצוניים, אזי האמת היא שאנו משועבדים לחמירות ורק שמקיימים מצות במקרה מכל מיני גורמים חיצוניים. וזו הסגולה של פסח, זהו הכח של המצה, לצאת מן החומר, וכתוצאה מכך להשיג את הזריזות בעבודת ה'.

וכפי שביארנו, זהו הכוח המיוחד של חג הפסח - לצאת מן החמירות ולהכיר במלכות ה' ושצריכים לעבוד אותו. וזוהי עבודתנו בתקופה זו, לבנות מערכת חיים פנימית עם הכרה בערכה האמיתי של עבודת ה' ועי"ז לצאת מעצלות החומר ולהזדרז בקיום המצוות מתוך הכרה פנימית שזו חובתנו וזו תכלית חיינו.

[נערך ע"י א. רוגוזניצקי | 052-7198746]

בסייעתא דשמיא יצא לאור
קונטרס הערות ועינים ע"ס הדף בכ' ערבי פסחים,
מרבין רה"י שליט"א

משיעורים שנמסרו בבין הזמנים פסח תש"פ

ניתן להשיג בישיבה הק' או בפלא' 053-3153964 \ 052-7155596

וכן ניתן לקבלו במייל 2715559@gmail.com